

„Hazánk legnagyobb latin költője”

Janus Pannonius ismerete a 19. század első felében

LENGYEL Réka

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Irodalomtudományi Kutatóintézet, tudományos főmunkatárs
ORCID: 0009-0000-6012-3625

“The greatest Latin poet of our country”. How was JANUS PANNONIUS seen in the cultural history of the first half of the 19th century?

Abstract | JANUS PANNONIUS gained his worthy place on the Parnassus of Hungarian Latin literature almost during his lifetime, or at least from the 16th century onwards, and the cult of his poems in their original language reached its peak at the end of the 18th century. As a result of the in-depth philological research work of Transylvanian scholars, an exemplary compilation was completed, which published a much greater collection of poetic and prose works than previous editions. However, due to the rapid transformation of political and cultural circumstances that began at that time, these results were not utilized in Hungarian literary historiography for a long time: during the period of separation of national language literatures, they found their antecedents not in the Latin works of earlier periods, but in their own languages, and they hoped to strengthen their knowledge by taking stock of and critically evaluating the latter. The reception of JANUS PANNONIUS in the 19th century was characterized by duality: he was a marginal figure in the Hungarian literary canon, unknown to the majority, although there were those who saw him as an outstanding author of Hungarian literature in the Latin language. A review of the sources produced in the first half of the century clearly shows that in the summaries of literary and cultural history, his biography received greater emphasis, and no one undertook to present, analyze, or translate his works in more detail. Their main novelty was that they presented JANUS PANNONIUS to the interested party not in Latin, but in Hungarian – however, this was not enough to gain the poet admission into the national canon of Hungarian literature. In parallel, the discussion of JANUS’ oeuvre also began in Croatian, and it is worth looking into this for comparison.

Keywords | Hungarian literature, Humanism, Neo-Latin literature, 19th-century literary history, JANUS PANNONIUS’ reception

Janus Pannonius szinte már életében, de legalábbis a 16. századtól elnyerte méltó helyét a magyarországi latin nyelvű irodalom Parnasszusán. Tudós kiadói, értő olvasói kisebb-nagyobb számban minden korszakban akadtak, s verseinek kultusza eredeti nyelvükön a 18. század végén elérte csúcspontját.¹ Egészen addig a Janus életére és életművére vonatkozó adatok fő forrásai elsősorban versei, illetve a 15–16. századi történetírók (elsősorban Bonfini, Thuróczy, Tubero) voltak,² s ezen csak Teleki Sámuel és Kovásznai Sándor, valamint Koller József tudott túllépni, új történeti források feltárása, értelmezése révén.³ Az erdélyi tudósok elmélyült filológiai kutatómunkájának eredményeként elkészült az a példaértékű összeállítás, mely a korábbi kiadásoknál jóval nagyobb merítést tett közzé a verses és prózai művekből.⁴ A politika- és művelődéstörténeti körülményeknek éppen akkortájt induló, gyors tempójú átalakulása következtében azonban ezek az eredmények még jó ideig nem hasznosultak a hazai irodalomtörténet-írásban: a nemzeti nyelvű irodalmak egymástól való különválásuk idején nem a korábbi korszakok latin, hanem a saját nyelvű műveiben találták meg előzményeiket, és megerősödésüket ez utóbbiak számbavételétől és kritikai értékelésétől remélték. A 18. század irodalmi gondolkodásában még egyszerre volt jelen a latin nyelvű ékes-szólás nagyra értékelése, a buzdítás az abban való tökéletesedésre, valamint a túlzott latin nyelvhasználat ellensúlyozására, mérséklésre irányuló törekvések. E kettősséget igen jól szemlélteti Ribinyi János, a soproni líceum rektora 1751-es újévi beszéde, melyben a magyarországi latinitás csúcsteljesítményeként állította diákjai elé Janus Pannonius költészetét, s emellett nagy hangsúllyal mutatott rá a magyar nyelv irodal-

- 1 A Janus-recepció történetét a kezdetektől a 20. századig Jankovits László dolgozta fel részletesen. Lásd JANKOVITS László, „Utóélet”, in JANKOVITS László, *Nobilis ingenio: Janus Pannonius költészete*, Irodalmi Jelen könyvek, 143–175 (Arad: Magyar PEN Club–Condore Media Jelen, 2014). Online változata: *Magyar Irodalomtörténet*, szerk. HORVÁTH Iván és mások (Budapest: Gépekönyv, 2020–2022), <https://f-book.com/mi/index.php?chapter=0111JANKUTOE>. Itt szeretnék köszönetet mondani Bene Sándornak, Szentmártoni Szabó Gézának, Szőrényi Lászlónak és Tüskés Gábornak a dolgozat elkészítésében nyújtott segítségükért.
- 2 Lásd például: David CZVITTINGER, *Specimen Hungariae Literatae* (Frankfurt–Leipzig: Kohles, 1711), 287–294. – A korai történeti források közül csak Bonfini munkájának Janus-életrajzát tárgyalta részletesen a kutatás, lásd: Dražen NEMET, „Prikaz Janusa Pannoniusa u djelu Antonija Bonfinija *Rerum Ungaricarum Decades* (Depiction of Janus Pannonius in Antonio Bonfini’s *Rerum Ungaricarum Decades*)”, *Podravina* 9 (2010): 18:45–58.
- 3 Josephus KOLLER, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum*, 4. köt. (Pozsony: Landerer, 1796). A 18. századi Janus-recepcióhoz és az életrajzra vonatkozó történeti forráskutatáshoz lásd: BÁN Imre, „Janus Pannonius és a magyar irodalmi hagyomány”, in *Janus Pannonius: Tanulmányok*, szerk. KARDOS Tibor, V. Kovács Sándor, 491–508, *Memoria saeculorum Hungariae* 2 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975); SZELLESTEI N. László, „Adatok Janus Pannonius 18. századi ismeretéhez”, in *Janus Pannonius és a humanista irodalmi hagyomány*, szerk. JANKOVITS László és KECSKEMÉTI Gábor, 51–60 (Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem, 1998); DÓBÉK Ágnes, „Klimo György pécsi püspök és Koller József történész Janus Pannonius-kutatásai itáliai gyűjteményekben”, *Magyar Könyvszemle* 140 (2024): 479–492, doi: [10.17167/mksz.2024.4.479-492](https://doi.org/10.17167/mksz.2024.4.479-492).
- 4 JANUS PANNONIUS, *Poëmata*, szerk. KOVÁSZNAI Sándor és TELEKI Sámuel, 2 köt. (Utrecht: Wild, 1784). Elérhető hasonmás kiadásban is, Mayer Gyula tanulmányával (Budapest: Balassi Kiadó, 2002).

mi alkalmazásának létjogosultságára.⁵ Amikor a 19. század első felében végre célt ért a magyar nyelv ügye, „a XVI. században még publikum híján elakadt törekvés a magyar nyelv irodalmivá emelésére”,⁶ Janus műveit latin nyelven már egyre kevesebb olvasó fedezte fel magának, az iskolai tananyagba nem kerültek be, magyar fordításaik nem készültek. Ahogyan az alábbiakban bemutatom, azok az újabb adatközlések, értékelések, melyek még a 19. században sem irodalomtörténeti kézikönyvek vagy oktatási segédanyagok lapjain, hanem esetlegesen, elszórva, különféle folyóiratok hasábjain jelentek meg, igen kisszámúak, és szinte kizárólag a korábbi századok ismeretanyagát tálták különböző mélységben. Legfőbb újdonságukat az jelentette, hogy már nem latin, hanem magyar nyelven mutatták be az érdeklődőknek Janus Pannoniust – ez sem volt azonban elegendő ahhoz, hogy a költő bebocsátást nyerjen a magyar irodalom nemzeti kánonjába. Ezzel párhuzamosan kezdődött meg Janus életművének tárgyalása horvát nyelven is, összehasonlításlal érdemes lesz erre is kitékinteni. A válogatott Janus Pannonius-bibliográfia az itt bemutatott források több mint felét nem tartalmazza.⁷

1. Irodalomtörténeti összefoglalók, könyvészeti adatok

A vizsgált korszakba tartozó irodalomtörténeti összefoglalás Pápay Sámuelé (1808), aki állítólagos grammatikája kapcsán „Magyar Országi leghíresebb Poéta”-ként említi Janust (361. l.).⁸ Az időszaki kiadványokban megjelent közlemények közül kronológiai sorrendben a legkorábbi és egyben a legterjedelmesebb az *Erdélyi Múzeum* ötödik füzetében jelent meg 1816-ban.⁹ Szerzője, Kerekes Ábel (1790–1816), a szászvárosi iskola

5 „Újra idézzétek emlékezetetekbe ebből az alkalomból Ianus Pannoniust, az igen híres szónokot és költőt, kinek jeles görög és latin nyelvtudását mindenki, aki a dolgokat méltányosan ítéli meg, joggal csodálja. Nagyra értékelte Pannoniusunkat Iustus Lipsius, gyönyörködött olvasásában Rhenanus, irodalom- és erényszeretetét hirdette Paulus Iovius, Ianusunk ragyogó tehetségét dicsőítette Rotterdami Erasmus, kinek ítéletét szerintem már csak azért is el kell fogadni, mert egyedül ő volt képes mindenki tehetségét helyesen megítélni és pontosan megjelölni, mi szép a latin szónoklatban. [...] Földijeink legtöbbje annyira gyönyörködik a római beszédben, hogy a latin iránti túlzott szeretetből elhanyagolják a hazai nyelvet, és alkatát, mely valóban igen-igen szép, meggondolatlanul lenézik. Én bizony nem akarom és nem is tudom megróni, hogy igen sok földink egészen egyedülálló szorgalommal a római nyelv megtanulásán fáradozik, minthogy a hazai törvényeket is ezen a nyelven bocsátották ki, és uralkodóink egészen ezidáig latin nyelven írták meg rendeleteiket a rendeknek; de hogy a magyar nyelvet, a hazai beszédet, mely a szív érzéseinek kifejezésére messze a legalkalmasabb, emiatt elhanyagoljuk, elviselhetetlennek tűnik számomra.” RIBINYI János, „Beszéd a magyar nyelvűművelésről”, ford. DÉRI T. Balázs, in *Rendszerek: A kezdetektől a romantikáig*, szerk. TARNAI Andor és CSETRI Lajos, 232–238, A magyar kritika évszázadai 1 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981), 235–236.

6 TARNAI Andor, „Az egyházi értelmiség laicizálódása”, in TARNAI és CSETRI, *Rendszerek*, 188–195, 195.

7 BÉKÉS Enikő, szerk., *Janus Pannonius: Válogatott bibliográfia*, 2., jav., bőv. kiad. (Budapest: Balassi Kiadó, 2006).

8 A grammatika kérdéséhez lásd: BARTÓK István, „Nem egyéb, hanem magyar poézis”: Sylvester János nyelv- és irodalomszemlélete európai és magyar összefüggésekben, *Irodalomtudomány és kritika: Klasszikusok* (Budapest: Universitas Kiadó, 2007), 55–85.

9 KERESKES Ábel, „Cesinge János vagy ismeretesebb névvel Janus Pannonius”, *Erdélyi Múzeum* 3 (1816): 100–113. Ezt megelőzően a *Magyar Könyvház* 6., 1794-es kötetében jelent meg magyar nyelvű ismertetés

segédtanítója diákeveitől kezdve történeti kutatásokat folytatott, s igen fiatalon, ezen írása megjelenése előtt hunyt el. Összeállításának fő forrása az 1784-es utrechti kiadás volt,¹⁰ de néhány adatot más történeti munkákból (például Budai Ferenc *Polgári Lexiconából*, Pray Györgytől, Horányi Elektől) vett át. Megvallja azt is, hogy nem fért hozzá mindenhez (például Kollernek a pécsi püspökség történetéről szóló munkájához). A „Cesinge János” néven¹¹ bemutatott költő születési helyeként Johann Christian von Engel *Monumenta Ungarica* (1809) című kiadványa alapján Pécs-et jelöli meg, s úgy véli, iskolai tanulmányait is ott, a Nagy Lajos által alapított „fő iskolában” kezdte meg.¹² A család nemzetiségéről azt írja: „tót, jó, de elszegényedett familia” volt,¹³ de „Cesinge szerette magát Magyarának is nevezni”.¹⁴ Az életrajz elbeszélésében Kerekes számos alkalommal hivatkozik Janus vonatkozó verseire, elmondja, hogy őt „főképen mint Poétát tiszteljük” (102. l.), és felhívja a figyelmet arra, hogy „a’ kik Nagyoknak születnek,

Janusról (30–34. l.). A *Némelly nevezetes emberekről* című összeállításban a Diodórosz-szócikknek csak az első néhány sora szól a szicíliai szerzőről, ezt követően Janus görögökből készült fordításainak felsorolása, élete néhány történésének elbeszélése és a III. elégia szöveggözlése olvasható.

- 10 Az utrechti kiadás második kötetében a Janus életére vonatkozó történeti forrásdokumentumok közlése után egy terjedelmes, a kötet szerkesztői, vagy egyedül Kovásznai által számos korábbi történeti munka alapján összeállított életrajz következik. KOVÁSZNAI Sándor és TELEKI Sámuel, „Narratio nostra et brevis expositio de vita Jani Pannonii”, in JANUS PANNONIUS, *Poëmata*, 2:161–242.
- 11 A téves „Cesinge” név II. Pius pápa 1460. február 16-án Sienában kelt oklevelének hajdani hibás másolatából ered. KAPRINAI István, *Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad regis Hungariae* (Wien, 1767), 177. A „Csezmicei” családnév helyes voltát bizonyítja RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, „III. János pécsi püspök, azaz Janus Pannonius családjáról”, in *Tanulmányok Petrovich Ede tiszteletére: A Petrovich Ede emlékkonferencia (Pécs, 1988. szeptember 21.) tanulmányai*, szerk. FONT Márta és VARGHA Dezső, *Tanulmányok Pécs történetéből* 8, 101–105 (Pécs: Pécs Története Alapítvány, 2001).
- 12 Janus szülőhelyének pontos azonosítása a rendelkezésre álló adatok alapján nem végezhető el teljes bizonyossággal. Lásd erről: HORVÁTH Mária, „Pais Dezső befejezetlen Janus Pannonius-tanulmánya”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 82 (1978): 364–370, 365–366. Létezik olyan elképzelés is, mely szerint a keresett település Varasd lehetett. Lásd erről: SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, „Janus Pannonius szülőhelyéről”, in SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Parthenope veszedelme: Újdonságok a Janus Pannonius-filológia köréből*, Értekezések – etűdök 2, 137–151 (Budapest: Cédrus Művészeti Alapítvány–Napkút Kiadó, 2010).
- 13 „Hogy melyik városban vagy faluban született, ma már hiába keressük, mivel sem mások, sem ő maga, sem bárki más nem említi sehol a falu nevét. De hogy egy falu volt a szülőhelye, abból világos, hogy ha valamelyik híres városban született volna, nem hiszem, hogy hallgatott volna róla. A nemeseknek sem volt szokásuk városokban lakni. De elég tudni, hogy azon a vidéken született, amelyet ma Szlavóniának hívnak, és valóban nagyon közel a Dráva folyó torkolatához; [...] Ami a hazáját illeti, azt nem a Dráva azon partján kell keresni, amelyen Baranya megye fekszik, hanem magában Szlavóniában, Verőce megyében Eszék felett és Valpon alatt vagy környékén; ez Tubero könyvének 3. 6. fejezetéből megerősítést nyer: Ez a Janus, egy szlavóniai, emlékezetes írású és szellemű férfi, nemesi családból született a mediterrán Dalmácia (azaz Szlavónia) azon régiójában, amely a Száva és a Dráva folyók között fekszik, a Dráva választja el Pannóniától (azaz Magyarországtól), és amelyet ma a szlavóniak, egy transzisztrániai nemzetség lakik. Innen láthatjuk, hogy Janus törzse és nemzete szlavóniai volt.” KOVÁSZNAI és TELEKI, „Narratio nostra...”, 2:171–172. (A latin és horvát nyelvű források fordításai itt és a továbbiakban tőlem, L. R.) Ezt követően Piccolomini, Ranzano és Thuróczi műveiből vett adatokkal járják körbe Janus származásának és vezetéknevének kérdését.
- 14 KEREKES, „Cesinge János...”, 101.

még kicsiny korokban is Nagyok”.¹⁵ Részletesen előadja Janus olaszországi éveinek és magyarországi egyházi-politikai pályafutásának eseményeit, az összeesküvés történéseit. Megnevezi műveinek első kiadását, közli az utrechti kiadás tartalomjegyzékét, majd felsorolja elveszett munkáit. Költői, tudósi életművét igen nagyra értékeli, kiteljesedésének elmaradását a korszak kedvezőtlen történeti adottságaival indokolja.

A’ Görög és deák tudományosságra (literatura) nézve Nemzetünkbe Cesinge előtt nem volt senki, a’ kit ő jó messze hátra ne hagyott; sem utána mindedig élé, a’ ki őtet béérhette volna. Hát ha a’ tudományok az ő idejében nálunk nagyobb divatban lettek, hát ha a’ betegségek és közönséges bajok azoktól el nem fogták ’s ide hátra legjobb korában el nem tették volna, mit nem lehetett volna tőle várni? El ne felejtjük, hogy Cesinge is azok közül való volt, kik Mátyást egy Universitásnak felállítására rábeszéllették.¹⁶

A következő tudósítás néhány évvel később a *Tudományos Gyűjtemény* lapjain jelent meg. Berzeviczy Albert (1776–1859) 1818 nyaratól két éven át utazgatott Európában, s útja során számos könyvtári és levéltári gyűjteményt keresett fel magyar vonatkozású történeti dokumentumok felkutatása céljából Olaszországban, Svájcban, Franciaországban, Angliában Belgiumban, Hollandiában és Németországban. Kutatásai során talált felfedezéseiről részletes feljegyzésekben számolt be. Firenzében ellátogatott a Biblioteca Laurenzianába, ahol az egyik kódexben Janus-verseket is talált.

A’ Deák kéz iratok között Cod. 50. Plut. 54. bámulva szemléltém Ditső JANVS PANNONIVSNak néhai tudós Pétsi Püspöknek fentartatott eredeti kéziratait, mellyek itt 19 eredeti írással tölt leveleket befoglalnak, és bizonynyára Tudós Gvarininak Tanítványa által küldettek, ennek holta után pedig a’ Tudományos kintseknek közönséges tárházába és menedék helyébe ide helyeztettek. Az írás olvasása, felette nehéz. Több helyett találtak itt lemásolt Versei Janusnak, úgy mint II. 166. III. és IV. 811. XXV. a’ lajstromoknak útmutatása szerint.¹⁷

A következő közlemény a *Közhasznú Esméreték Tára* „Cesinge János” szócikke, gróf Teleki József tollából.¹⁸ A rövid, egy lapnyi szöveg szoros rokonságot mutat Kerekes Ábel szövegével, feltehetően annak alapján készült. Janus születési helyeként „Tótországot”

15 Uo., 102, 103.

16 Uo., 111.

17 J***, „Berzeviczy Albert Úr Jegyzetei, Magyar Hazánkat illető, és a’ Külföldi Könyvtárakban található Jelességekről”, *Tudományos Gyűjtemény* 4 (1820): 37–69, 51–52. A kódex ma már online is tanulmányozható, lásd: <https://tecabml.contentdm.oclc.org/digital/collection/plutei/id/716760/rec/1832>. A kódexben közölt szövegváltozatot figyelembe vették a legutóbbi kritikai kiadás összeállításánál, lásd erről: IANUS PANNONIUS, *Opera quae manserunt omnia, Volumen II. Elegiae*, szerk. MAYER Gyula és TÖRÖK László (Budapest: Balassi Kiadó, 2014), 15.

18 TELEKI József, „Cesinge János”, *Közhasznú Esméreték Tára (A’ Conversations-Lexicon szerént Magyarországra alkalmaztatva)* 3 (1832): 94–95.

jelöli meg, mint írja, „szegény, de jó nemes házból vette eredetét”. A rövidre fogott életrajz után, részben szintén Kerekes nyomán irodalomtörténeti értékelést fogalmaz meg.

A' deák és görög literatúrában ritka jártasság, szép elme, világos, az akkori idő előítéletein túl emelkedett lélek, kellemetes, bájos költői szellem, akaratja ellen is kitörő hiúsággal párosodva bélyegzik költeményeit, ki nem elégíthető nagyravágyás polgári életét. Ha bár őt az arany kor latán költőjével egy sorba tenni nem bátorkodunk is, a' maga korában még is, sőt az újabb időkben is az elsőséget senkinek sem engedi által és hazánknek dicsőségére lenni meg nem szünik. Hősi költeményei, – a' legnagyobbik, melly Magyarország történeteit foglalá magában, elveszett, – kisebb becsűek, elegiái azonban, főként pedig epigrammái, a' latán költésben gyönyörködők figyelmét megérdemlik; némelyek azonban ezek közül is, mint a' buja szerelem féketlen ömledézei, szabadabb és tisztátalan, néha alacsony és mocskos kifejezésekkel vannak fertéztetve. Kötetlen beszédben csak kevés és csekély becsú munkái szálottak[!] reánk, főként sajnáljak[!] magyar grammatikájának elvesztét.¹⁹

A 19. század első felében keletkezett források között valódi újdonságértéke van Horváth István *Pannóniai János, előbb Nagy Váradi Kanonok, utóbb Pétsi Püspök, Költeményeinek számos Kiadásaikról* című írásának.²⁰ Az ajánlás címzettje a nagyváradi kanonoki székben Janus utódként helyet foglaló Vass László, aki külföldi utazásai során járt Párizsban és Londonban, s mindkét helyen hungarológiai kutatásokat végzett. Az írás a magyar irodalomtörténetre vonatkozó közismeretek hiányosságainak emlegetésével kezdődik, a magyarországi könyvtárakat, könyvállományt az évszázadok során folytonosan sújtó pusztítással összefüggésben. Horváth nem osztja fel két részre a magyar irodalmat és annak történetét, a latin és a magyar nyelvű munkákat egyaránt a nemzeti kultúra körébe tartozónak, és akként vizsgálandónak ítéli, s buzdít a lehető legszélesebb körű történeti ismeretek összegyűjtésére. Véleménye szerint: „A' ki félig meddig járatos a' hazai előmenetel történeteiben, az nem méltó Magyar Névre; annak tudománya, ha különben a' fél világot özsze járta is, ha minden külföldi tudós intézetekbe béköszöntött is, tsonka, 's épen nem lett nemzetivé.”²¹ Állítását Janus példájával kívánja igazolni,

kit az egész külföld igen híven esmér, mint a Magyar Nemzetnek igen díszes 's nagy érdemű Tudósát Hunyadi Mátyás Király fényes időszakából. Ő Latán Költő, 's a' régiség remek íróival vetekedő Költő volt, de a' kinek alig adtuk meg későbbben azon tiszteletet, mellyel a' Haza fénytsillagai eránt viseltetni tartozik. Ha Conrádi Ignátz Norbert Kegyes Oskolabéli Szerzetes, ha Koller Jósef Pétsi Nagy Prépost, ha Teleki Sámuel Gróf, a' tündöklő érdemű boldogult Erdélyi Cancellárius, nem fordították volna e' jeles Férfiura fi-

19 Uo., 95.

20 HORVÁTH István, „Pannóniai János, előbb nagyváradi kanonok, utóbb pétsi püspök költeményeinek számos kiadásaikról”, *Tudományos Gyűjtemény* 22 (1838): 102–120.

21 Uo., 103.

gyelmüket, el-lehetne róla is mondani, hogy eszméletlenül maradt szülőföldén az újabb időkben.²²

Horváth életrajzot nem ad, Janus munkáinak kiadásait sorolja fel, összesen 28-at az 1498 és 1803 közötti időszakból, melyek közül 15-öt külföldi könyvtári katalógusokból ismer, s csupán a maradék 13 nyomtatványnak őrizi példányaikat a Széchényi Könyvtár akkori állománya. A nyomtatványok bibliográfiai leírásán túl közöl jellemző tartalmi adatokat is, és mindenütt pontosan hivatkozik forrásaira azzal a céllal, hogy „mások is kézzel tapogathassák, mint kellene kidolgozni a Magyar História Literátiát”.²³

A magyar(országi) irodalom magyar nyelven való tárgyalása Révai Miklósnak kiemelt célkitűzése volt. A Janus-életmű iránti fokozott figyelem Horváth István részéről jelentős elmozdulás mestere történeti irodalomszemléletéhez képest, hiszen korábban, az éppen Horváth által, posztumusz kiadott, *Magyar Literatura, vagy is: A Magyar Deáki Történet* című összefoglalásban Révai egyáltalán nem tárgyalta a humanista költőt.²⁴ Horváth álláspontja nem vált mérvadóvá; később, az első nagyszabású irodalomtörténet szerzője, Toldy Ferenc is csupán futólag említette Janus Pannoniust mint újlatin költőt, s leginkább állítólagos magyar nyelvtanának eltűnését fájlalta.²⁵

22 Uo., 103–104.

23 Uo., 104.

24 Horváth a fent idézett közleményében foglaltakkal összecsengő gondolatokkal kísérvé adta közre mestere egyetemi tankönyvét: „Már negyven évnél több idő folyt-le, mióta a Magyar Nyelv különös Tanítóktól a Pesti Fő Oskolában, és a Magyar Haza Akadémiáiban tanittatik, és illy hosszú időszakoz lefolyása után sinsen Kézi Könyvünk, ha Pápai Sámuelét kivesszük, a Magyar Literaturáról. Sokan azt sem tudják helyesen, mit kellene tanítani ime nevezet alatt. Hogy így állunk, épen nem tsudálhatjuk. A szűk fizetés, mellyet a névre rendes, fizetésre nézve pedig rendkívül való Magyar Nyelv Tanítók huznak, olly tsekély, hogy a mellett a Magyar Literaturáról maguknak igen kevés, vagy épen semmi segédeszközöket sem szerezhetnek. Másfelől a helybéli Könyvtárok is, még a Pesti Fő Oskoláét sem vevén-ki, fölötte nyomorék állapotban vagynak.” HORVÁTH István, „Magyar Literatura, vagy is: A Magyar Deáki Történet”, *Tudományos Gyűjtemény* 20 (1833): 49–91, 49.

25 TOLDY Ferenc, *A magyar nemzeti irodalom története*, 3. kiad. (Pest: Athaeneum, 1872), 35, 36, 59. Jelen adataink szerint az ekkor készülő új irodalomtörténeti kézikönyvek, oktatási segédanyagok nem tartalmazták Janus Pannonius életművét. (Ezt a témát érdemes lehet tovább kutatni, lebontva a vizsgálódást egyes tanárok, például Budai Ézsaiás, Grigely József, Greguss Ágost tankönyveire.) Mint tudjuk, Janus munkáiból a 18. században két válogatáskötet is megjelent (Dobner Sebestyén, 1727; Conradi Nobert, 1754), legteljesebb, kritikai igényű kiadásuk pedig 1784-ben vált elérhetővé. Megválaszolásra vár a kérdés: vajon használták-e ezeket a kiadásokat a 19. századi iskolai oktatásban? Én magam egyelőre nem indultam el ebbe a kutatási irányba, mindössze a Mokka adatbázis alapján gyűjtöttem össze a három 18. századi kiadás példányaira vonatkozó adatokat. Ez alapján az 1727-es *Delitiae poetarum Hungaricorum* kötetből csak az Akadémiai Könyvtár és az ELTE Egyetemi Könyvtára őriz 1-1 példányt, az 1754-es *Jani Pannonii [...] libri III.* megtalálható Szegeden, Miskolcon, Pécsen és az OSZK-ban 2 példányban, míg az utrechti kiadásnak az OSZK, az Akadémiai Könyvtár és a Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár gyűjteményében 4, 2, illetve 3 példányra érhető el. Elvégzendő feladat a példányok egyenkénti vizsgálata, valamint a kutatás kiterjesztése más könyvtári gyűjteményekre, 19. századi könyvtári, iskolai könyvtári katalógusokra.

2. Janus említései filozófiatörténeti, helytörténeti forrásokban

A Janus-recepeciónak az irodalomtörténet szűkebb körén kívüli jelenségei vizsgálatához érdemes megemlíteni egy közelebbi és egy távolabbi tudományterülethez kapcsolódó példát. A *Philosophiai pályamunkák*ban jelent meg Almási Balogh Pál magyar filozófiatörténeti áttekintése.²⁶ Mátyás uralkodását és kultúrapártolását igen egyoldalúnak és konzervatívnak látja, amennyiben a király nem törekedett rá, hogy „nemzeti nagyságot teremtsen, hogy a tudományok magyar hangon szóljanak körülte, hogy az esmeretek a nemzet köz java, de nem egynehány kiválasztottaké legyen, hogy a felvilágosodás sugárai egész népén előmöljenek [...] innen [...] nem volt [...] nagy befolyása a nemzet kultúrájára”. Balogh Pál Wallaszky alapján említi a korszak híres tudósai között Janust, akit Vitéz Jánosként nevez meg, mint az akkori „legnevezetesebb deák költők egyikét”, a filozófiában Marsilio Ficino tanítványát.²⁷

Figyelemre érdemes továbbá *A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Pécsen tartott hatodik Nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai* című kiadvány (Pécs, 1846). A kötetben kétszer találkozunk Janus Pannonius nevével. Először a regnáló pécsi püspök, nagykeri Scitovszky János beszédében, mellyel a hatodik nagygyűlést megnyitotta. „Itt [élt] Janus Pannonius, hazánk első ismert költésze, »quem posita moestus flevit Apollo lyra« foglalkodott az égi testek vizsgálásával, itt írta ő, fájdalom! az elvesztett alighanem első magyar nyelvész-tanítvány.”²⁸ Ennél fontosabb a másik említés Haas Mihály pécsi főiskolai professzor *Baranyának római, magyar és török régiségeiről* című közleményében:

Különös érdeklődéssel bír nemcsak a pécsiek, hanem minden magyar előtt Janus Pannonius ezüst arcképe, melly csak néhány év előtt találtatott kuttisztítás alkalmával. A kép igen finom ezüst táblán domboru munkával készült és e körülírással van ellátva. „JOH. CESINGE EPS V. BASILIC.” Mellette a pécsi székesegyház ábrája látható. Többek közt kétségbevonhatatlanul bebizonyul általa Janusnak ponori Thewrewk ur által kétségbe vont vezetékeve. (Nézd az egésznek hiv rajzát e Munkálatok végén.)²⁹

26 ALMÁSI BALOGH Pál, „Felelete ezen kérdésre: Minthogy a 'philosophia' minden ágának kifejtése 's hazánkban terjesztése leginkább az által eszközölhető [...] miben 's mi okra nézve vagyunk hátrább némely nemzeteknél?“, in *Philosophiai pályamunkák*, 1. köt. (Buda: Magyar Tudós Társaság, 1835).

27 Uo., 24–25.

28 SCITOVSKY János, „Beszéd, mellyel a hatodik nagygyűlést megnyitotta“, in *A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Pécsen tartott hatodik Nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai*, szerk. HÖBLING Miksa, 29–32 (Pécs: Püspöki Lyceum, 1846), 31.

29 HAAS Mihály, „Baranyának római, magyar és török régiségeiről“, in HÖBLING, *A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók...*, 216–233, 221. Az ezüsterme a 20. század első felében eltűnt. Történetéről, hitelességéről lásd: SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, „Janus Pannonius vélt ábrázolásai“, in *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 50–52 (2005–2007): 2:156–170.

3. Az első horvát ismertetés

A magyarországi nemzetiségek önállósodási törekvései, a közös latin nyelvű irodalomtörténet nyelvek szerinti szétdarabolása természetsszerűleg magával hozta, hogy Janus Pannonius iránt a horvátok is érdeklődni kezdtek. A kor nyelvi-irodalmi gondolkodásának megújítója, meghatározó gondolkodója, Ljudevit Gaj (1809–1872) több periodika szerkesztője volt, melyek közül a *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* című hetilap 1843 és 1848 között jelent meg Zágrábban. Gaj 1844. szeptember 21-e és október 5-e között három részletben hosszú életrajzi ismertetést közölt Janus Pannoniusról.³⁰ Adatainak többségét az utrechti kiadás életrajzi összegzéséből merítette, de a jegyzetekben hivatkozik Koller pécsi egyháztörténeti munkájára és Pray György *Annales*ére is. Az életrajzot a következő átfogó értékeléssel vezeti be:

Janus Pannonius kétségtelenül korának nevezetes tudósai és költői közé tartozik. A műszak kedvence és a kortárs, valamint a későbbi írók dicséretének tárgya volt. Királya tisztelte, ellenségei irigyelték, barátai és alárendeltjei pedig őszintén szerették. A szerencse nagyon kegyes volt hozzá, de sajnos túl hamar ismét cserbenhagyta. Hazája joggal lehet büszke rá, mert mindenkor tiszteletet, megbocsátást és szeretetet érdemelt, ezért nem haszontalan közreadni dicsőséges életének rövid leírását.³¹

Ahogy látjuk, Gaj – a fentebb idézett életrajzok szerzőitől eltérően, akik szláv származását, de egyértelműen *magyar* költőnek tekintették – nem sorolja Janust egyik országhoz sem, annyit jegyez meg, hogy „hazája büszke lehet rá”.³² Származása kapcsán sem nevezi meg egyértelműen a nemzetiségét, csupán annyit jegyez meg, hogy Janus a volt Pannónia azon részén született, amelyet a 19. században már Szlavóniaként ismertek.

30 [Ljudevit Gaj], „Janus Pannonius”, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* 10 (1844): 149–151, 154–156, 158–159. Az írás a következő évben változatlan formában egy másik lapban is megjelent: *Zora dalmatinska* (1845): 162–165, 178–181, 186–187. Gaj folyóiratához lásd István Lőkös, *Nationalbewußtsein: Ungarnbild und Roman: Kapitel aus der Geschichte der kroatischen Kunstprosa des 19. Jahrhunderts*, Vorträge und Abhandlungen zur Slavistik 48 (München: Otto Sagner, 2008), 17.

31 „Medju znatne učene ljude i pėsnike svoga vrēmena spada nedvojbeno Janus Pannonius. On je bio ljubimac muzah i predmet hvale suvrēmernih i kasniih pisaocah. Njegov kralj ga je cēnio, nepritelji nenavidili su mu, a priatelji i podanici iskreno su ga ljubili. Srēča mu je bila veoma priazna, ali žalibože prerano iznevēri ga opet. Njegova domovina može se svim pravom ponostiti njime, jer je zaslužio poštovanje, pomilovanje i ljubav svih vrēmernih i zato neće ona nepriazno primiti kratki opis njegovoga slavnoga življenja.” Uo., 149.

32 Hasonlóan fogalmaz a Mátyás által alapított egyetem és könyvtár pusztulása kapcsán: „Mindebből nem maradt más, mint hazánk virágzásának örömteli emléke, hálás emlék teremtőjéről és azokról az értékes emberekről, akik hozzájárultak hozzá, akik között Janus is méltó a dicsőségre.” („Od svega toga neosta nam ništa nego vesela uspomena na cvētanje naše domovine, zahvalna uspomena na njegovoga tvorca i na one vrēdne mu ževe, koji su k tomu gorljivo sudēlovali, medju koje zaslužuje i Janus, da ga slavom imenujemo.” Uo., 155.)

Amint verseiből kiderül, 1434. augusztus 29-én született egy látszólag ismeretlen faluban, a Dráva és a Száva találkozásánál, a mai Szlavóniában.

[...] egyes írók [...] a mi Ivánunknak a Vitéz nevet adták, bár kétségtelen, hogy a fent említett püspök [azaz Vitéz János] unokaöccse volt, következésképpen nem viselhette nagybátyja nevét, és hogy a II. Pius pápa bíboros legátusának, a Magyarországon élő Ivan a Santo Angelónak címzett brevében Ivan Česingének nevezik. Azért nevezte magát Janus Pannoniusnak, hogy neve – ahogy az a tudós emberek között szokás volt – latin hangzást kapjon, és hogy hazája, az igazi régi Pannonia, azaz a Dráva és a Száva közötti vidék, amelyet a rómaiak *Pannonia interamnensis*nek neveztek, a nevében is szerepeljen.³³

Ljudevit Gaj ezt a részletet szinte szó szerinti fordításban emelte át a Teleki–Kovácsnai-féle kiadásból,³⁴ és az életrajz további ismertetésében is szorosán követte az ott közölteket. Néhány évtizeddel később, az 1880-as években Ivan Kukuljević Sakcinski (1816–1819), aki Gaj harcostársa volt az illír mozgalomban, s számos írását annak lapjaiban publikálta, már egyértelműen a horvát nemzeti kánon részeként tárgyalta Janus életművét, a politikai identitás helyett a származást tartva meghatározó tényezőnek.³⁵

4. Janus, a költőelőd

A Janus-életműhöz való viszonyulás egy másik válfaja, költőelődként való számontartása, verseinek imitációja igen elenyésző mértékben van jelen a korszakban. Arra, hogy példaadó modellként szerepel egy költői alkotásban, egyetlen példát találtam: Szerdahely György Alajos *Silva Parnassi Pannonii* című kötetének VI. könyve XIX., *De lauro quam olim Ianus Pannonius plantavit* című darabjában Janust nevezi meg elsőként, aki a hazai éghajlaton babért ültetett.

33 „[...] ali neki spisateljji [...] da su i našemu Ivanu dali ime Vitez, premda neima sumnje, da je bio netjak napomenutoga biskupa, sledovno nije mogo nositi ime svojega ujaka i da se u Breve-u pape Piusa II. na kardinalapostlanika u Ugarskoj Ivana a Santo Angelo, naročito naziva Ivan Cesinge.

Janus Pannonius nazvao se je sam, da mu ime po navadi već onda medju učenimi ljudi u običaju bivšoj, latinski zvuk zadobije i da mu zajedno već u imenu naznačena bude domovina, prava stara Pannonia, to jest ona pokrajina, koja se nalazi medju Dravom i Savom i koja se je pod Rimljani zvala Pannonia interamnensis.” Uo., 150.

34 „Quare illud potius observandum, *Pannonium* se ob eandem causam nominavisse, ut vocabulo utroque Latine se scribere posset. Est autem diligenter animadvertendum, *Pannonium* hic sensu strictiore sumi. Nempe respexit ad vim hujus nominis propriam, veteremque Pannoniam Interamnensem, priscis Romanis ita nuncupatam regionem. Vero autem nomine Sclavenico et barbaro dictus fuisset *Ioannes Cesinge*, quomodo vocatur in Diplomate Pii II. apud Kaprinaium Tom. 2. Hung. Diplomaticae.” KOVÁCSNAI ÉS TELEKI, „Narratio nostra...”, 2:168–169.

35 Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, „Ivan Česmički”, in Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, 1–19 (Zagreb: Matica hrvatska, 1886).

Parnassi in Silva, quam Mercurianus honori
 Pannoniae cuperet perpetuare, viret
 Laurus opaca, manu quondam plantata Poetae
 Pannonii, et Clario sacrificata Deo.
 Hanc tibi, dicebat, patrio sub sidere Laurum
 Ianus Pannonius ponit Apollo! fave.
 Parva licet sint dona, placent; quis dona Poeta
 Quae facit, illa suo Carmine grata facit.
 Laurus Apollineo sub Numine tuta nec ignes
 Ardentis Sirii, nec Boreale Gelu
 Aut timet, aut sentit; sed ramos spargit, et auget,
 Conservatque suas intemerata comas.
 Iam tria victrici superavit Secula fronde,
 Avertitque suis fulmina multa minis.
 Saepe triumphales, qui promeruere, Coronas
 Vatibus haec Laurus, Militibusque dedit.
 Nomina non dicam; satis est memorasse: Poetas
 Inde sibi aeternum participasse decus.
 Phoebe! licetne mihi similem sperare Coronam?
 Vel scelus est animo spem potuisse meo?
 Nolo ego Phoebe tuam temere contingere Daphnem;
 Quodve tibi sacrum est, carpere nolo decus.
 Si merui, parvam resecabis ab arbore frondem,
 Ornabitque meum Laurea parva caput.
 Tunc ego fatidico Vates praenuncius ore
 Carmina Parnassi vertice digna canam.³⁶

Szerdahely a vershez hosszabb jegyzetet írt, melyben közli Janus legfontosabb életrajzi adatait, kitérve eredeti és felvett nevének kérdésére.

Arra a *Ianus Pannonius*ra gondolok, aki a 15. században pécsi püspök és jeles költő volt; Szlavónia partján született, ott, ahol a Dráva a Dunába torkollik, Barbarától, Vitézi János, először Várad püspöke, majd esztergomi érsek nővérétől; hosszú ideig tanult a latin és görög irodalomról Itáliában, és igen nagy tudásra tett szert, nagyon kedves volt Mátyás királynak, de később, mivel Kázmér lengyel fejedelem pártját fogta, aki a magyar koronára vágyott, kegyvesztett lett, és lelki bánatban halt meg 1472-ben, 38 éves korában. Vezetéknevét, amelyet mások *Cesingének* írnak a mai, Verőce megyei *Csacsincze* falu miatt, nem tudhatjuk elég biztosan; a legjelesebb költőket követve *János* nevét *Ianus*-ra változtatta, ahogy ő maga mondja. Írásművei, melyeket meg lehetett találni, gyakran

36 SZERDAHELY György Alajos, *Silva Parnassi Pannonii* (Buda: Regia Universitatis Pestana, 1803), 211–213. Lásd erről: TÓTH Sándor Attila, „A janusi költői hagyomány a 18. századi magyarországi neolatin költészet egy darabjában”, *Kalligram* 14 (2005): 120–128.

megjelentek, és a legműveltebb emberek nagy dicsérrel méltatták őket; némelyikről azt mondják, hogy elveszett, mások pedig megsemmisültek.³⁷

További kutatást igényel annak tisztázása, akadt-e olyan költészettanár a 19. században, aki Janus Pannonius verseinek példájával tanította volna a poézist, vagy olyan magyar diák, aki – akár az iskolán kívül – felfedezte volna a nagy elődöt a maga számára. (Ez a kérdés természetesen más neolatin költők esetében is felmerül, és mindenképpen vizsgálatra érdemes.) Bizonyos adatok alapján feltételezhető, hogy Petőfi ismer- te Janus költészetét, s 1840-es *Bucsú* című versének ihletői között a különféle nyelvű diák búcsúdalok mellett az *Abiens valere iubet* is ott sejthetjük.³⁸

Összegzés, kitekintés

Janus Pannonius 19. századi ismeretének alakulását kettősség jellemezte: a magyar irodalmi kánon marginális, a többség számára ismeretlen alakja volt, noha akadtak, akik – elsősorban nem saját verselményeik, értékítéletük alapján, hanem a korábbi évszázadokban megfogalmazott véleményeket visszhangozva – a latin nyelvű magyar irodalom kiemelkedő szerzőjének látták. A század első felében keletkezett források áttekintése jól mutatja, hogy az irodalom- és művelődéstörténeti összefoglalásokban az 1784-es kritikai kiadásból megismerhető életrajza kapott nagyobb hangsúlyt, műveinek részletesebb bemutatására, elemzésére, fordítására senki sem vállalkozott. Egy-egy példától eltekintve a Janus-filológiában sem történt előrelépés, a kézirat hagyomány és a kiadástörténet feltárása terén csupán kezdetleges adatgyűjtést regisztrálhatunk. Újdonságot jelent, hogy megkezdődött nemzetiségének firtatása, és a magyar irodalom részére történő kisajátítása.³⁹

37 „Illum dico *Ianum Pannonium*, qui Seculo quinto decimo fuit Episcopus Quinque-Ecclesiarum, et Poeta insignis; natus in ea Sclavoniae Ora, qua Dravus miscetur Danubio, ex *Barbara* Ioannis *Vitézii* primum Varadinensis Episcopi, deinde Strigoniensis Archiepiscopi Sorore; Latinis, et Graecis Literis in Italia diu, multumque eruditus, Matthiae Corvino Regi valde carus, sed postea, quod partes Casimiri Poloniae Principis Coronam Hungariae adfectantis sequutus fuerit, invisus, ac in animi moerore anno 1472, aetatis 38 mortuus. De cognomine, quod alii *Cesinge* scribunt a vico nunc *Csacsincze* Comitatus Veröczensis, non satis constat; (ezt Kollertől veszi!) nomen *Ioannis* imitatione Clarissimorum Poetarum mutavit in *Ianum*; ut ipse ait. Scripta eius opera, quae haberi poterant, saepius sunt edita, et magnis laudibus a Viris doctissimis commendata; alia praeterea dicuntur latere, alia periisse.” SZERDAHELY, *Silva Parnassi Pannonii*, 211–212.

38 Csörsz Rumen István, „Petőfi név alatt valami régibb író”, in *Kétféle én(ek): Petőfi Sándor életei*, szerk. MERCS István, *Modus hodiernus* 14, 12–40 (Nyíregyháza: Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2024).

39 Bene Sándor érvelése szerint a romantika irodalmi nehezen tudták beilleszteni nemzeti hagyományaikba a transznacionalista 15. századi humanizmus alkotóit. Janus esetében külön érdekesség, hogy egyrészt önmagát több, a hun, a pannon és az illír nemzetiség tagjaként, örököséként határozta meg, másrészt reflektált a latin nyelvű európai kultúra regionális eltéréseire is, nem fogadva el egyértelműen Itália mint az antik örökség letéteményese dominanciáját. Sándor BENE, „Jan Panonije i kulturno prevođenje”, in *Glazba Cvrčaka, Zbornik radova o mađarskoj kulturi i jeziku u čast Franciski Čurković-Major*, szerk. Kristina KATALINIĆ és Orsolya ŽAGAR SZENTESI, 103–111 (Zagreb: FF Press, 2023).

A 19. századi recepciótörténet további alakulására kitekintve érdemes rámutatni, hogy Janus költői teljesítményének, személyiségének értékelése még a század végén sem volt mentes a negatív felhangoktól, sőt az elmarasztalástól. Szinnyei József lexikonában a „Cesinge (Csezmiczei) János” címszónál találjuk a költő rövid életrajzát, melyben születési éveként tévesen 1432 szerepel, születési helyeként pedig a „Verőcze megyei” „Csacsinczi”. Szinnyei közli továbbá a következő összefoglaló véleményt:

A latin és görög irodalomban ritka jártasággal bírt, hazánk legnagyobb latin költője s a maga korában európai hírnévű költő volt. Hőskölteményei kisebb becsüek, elegiái azonban, főként pedig epigrammái maradandó becsüek, jóllehet némelyek a buja szerelem féktelen ömledései, mások szabadabb és néha mocskos kifejezésekkel vannak fétőztetve; kötetlen beszédben csak kevés munkája maradt reánk.⁴⁰

Szinnyei az 1498 és 1803 közötti időszakból összesen 21, Janus munkáit tartalmazó nyomtatványt sorol fel, s közli, hogy „[t]öbb prózai munkáján kívül, legnagyobb hőskölteménye, mely Magyarország történetét foglalta magában, és magyar grammatikája, elvesztek”. Feltűnő, hogy kikerüli Janus nemzetiségének kérdését, származására nézve csak annyit ír, hogy „szegény nemesi család” sarja volt. Az idézett részlet szó szerinti egyezéseket mutat Teleki Józsefnek a *Közhasznú Esméretek Tárában* megjelent közleményével, annak helyesírásában, szóhasználatában modernizált, rövidített átvétele.

A másik értékelés Domanovszki Endre *A renaissancekori bölcsészet története* című kézikönyvében olvasható. Domanovszki (Zrednai) Vitéz János tevékenységének bemutatását Janus életének és irodalmi működésének rövid összegzésével folytatja, akit a Wallaszkyra támaszkodó Almási Balogh Pálhoz hasonlóan ifjabb Vitéz Jánosnak nevez. Eredeti nevének, származásának problémáját kihagyja, csak olaszországi iskolázatásával kapcsolatosan közöl néhány adatot. Elmarasztaló véleményének ad hangot, amiért a költő nem írt eposzt Hunyadi Jánosról. Mint írja:

erejét kisebb dolgokban és számos epigrammokban elforgácsolta. Ezek élesek ugyan és elmések, de itt-ott a mocskosnak határába is átcsapnak. Ezt bizonyosan Beccadellitől tanulta el, kit kora legnagyobb költőjének tartott. Hazájába visszatérvén [...] magával hozta mindazon könnyelműséget és hiúságot, mely az akkori itáliai műveltséggel egy nyomon járt. Janus Pannoniusra a humanismus egyoldalúlag hatott, elidegenítette őt mind a vallástól, mind hazájától.⁴¹

40 SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, 2. köt. (Budapest: Hornyánszky, 1894).

41 DOMANOVSZKI Endre, *A renaissancekori bölcsészet története* (Budapest: Franklin-Társulat, 1890), 63. Az idézett részlethez kapcsolódó jegyzet: „Egy epigrammjában ezt mondja: »Nemo religiosus et poeta est.« Samuel Teleky. Jani Pannonii Poemata 1784. P. I. 22. Mily könnyen hajolt a kétely felé, mutatja a 134. epigramm: »Secula tot corvus, tot vivit secula cornix, Valla obit ante diem; quis putet esse Deos?« U. o. 518. I. Hiúsága kitetszik a 61-ik epigrammból: »Quod legerent omnes, quondam dabat Itala tellus, Nunc e Pannonia carmina missa legit. Magna quidem nobis hæc gloria; sed tibi maior, Nobilis ingenio, patria facta, meo.« U. o. 487. I.”

Két, szinte minden ponton ellentétes vélemény: hazánk legnagyobb költője, maradandóan értékes művek alkotója az egyik szerint a hazától elidegenedett, valódi nagy művek létrehozására képtelen, csak alacsonyabb rendű költészetet művelő szerző a másik szerint. Ez alapján nehezen tudnánk megítélni (ha nem a 21. századból tekintenénk vissza), vajon merre indul el Janus Pannonius életművének sorsa, befogadja vagy kitesztja a kánon? Szinnyi és Domanovszki értékelései jól mutatják, hogy a kanonizáció ekkor még nem ért nyugvóponttra, s mint tudjuk, az írói lexikonban szereplő értékítélet csak később, a 20. században vált normatívvá. De még ekkor is csak azt követően, amikor remekműveinek egyes darabjai, majd később összességük magyarul is elérhető lett. Nem véletlen, hogy az első nagyobb terjedelmű, Főgel József által szerkesztett műfordításkötet, Berczeli Anzelm Károly munkája címéül éppen ezt választották: *Magyar költő magyarul* (Szeged, 1934). Ezt követően Csorba Győző, Jankovits László és mások fordításai, elemzései is fontos mérföldkövei voltak az utóbbi száz év recepciótörténetének. Úgy vélem, a magyarországi neolatin költészet magyar irodalomtörténeti kanonizálásának ez szinte elengedhetetlen eleme; talán csak akkor tud majd valóban beépülni e korpusz közös ismeretanyagunkba, ha olyan műfordításokban válik elérhetővé, amelyeket Szelestei Nagy László készít Gyalogi János verseiből.⁴²

42 SZELESTEI N. László, „Neolatin líra 18. századi magyarországi jezsuitáknál (Gyalogi János)”, in SZELESTEI N. László, *Költészet, prédikációk, hitélet a 18. századi Magyarországon: Tanulmányok*, 11–34, Pázmány irodalmi műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok 34 (Budapest: HUN-REN-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2024).